

ІСТОРІЯ ПОДІЛЛЯ

УДК 272:373.3(477.43/44)»19/20»(045)

Світлана Іскра

Вінницький обласний гуманітарно-педагогічний коледж, кандидат мистецтвознавства,
завідувач кафедри теорії і методики музичного виховання (Україна)

Олена Верещагіна-Білявська

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат мистецтвознавства, доцент (Україна)

Освітня діяльність Римо-католицької церкви на Поділлі в умовах опору російському царизму у ХІХ – на початку ХХ століття

Анотація. У результаті аналізу результатів функціонування католицьких навчальних закладів на Поділлі у ХІХ – на початку ХХ століття, автори статті розкривають роль освітніх закладів у збереженні традицій Римо-католицької Церкви на теренах краю за часів знаходження його земель у межах Російської імперії. У статті також розкрито роль окремих особистостей (зокрема єпископа Франциска Мацькевича, князів Адама Чарторизького і Тадея Чацького) в організації дозволених царським урядом парафіяльних шкіл та нелегальних шкіл. Охарактеризовано специфіку діяльності католицьких освітніх закладів у зазначений період.

Ключові слова: Римо-католицька Церква, Кам'янець-Подільська дієцезія, Російська імперія, польські повстання, парафіяльні школи, нелегальні католицькі школи.

Значне пожвавлення релігійного життя у сучасній Україні актуалізує проблему виховання суспільства у дусі толерантності та релігійної терпимості. Окрім безпосередньої культової практики, більшість релігійних інститутів здійснює активну соціокультурну діяльність, яка відображає не лише світоглядні установки певної частини українського суспільства, але й специфічні форми його культурного життя і комунікації. Тому актуальними постають питання вивчення специфіки впливу релігії на культурне життя нації у різні історичні періоди та відновлення історичної справедливості в оцінці діяльності окремих представників церкви та її громад як в межах усієї України, так й окремих її регіонів.

Поміж інших регіонів Поділля вирізняється етнічною строкатістю й поліконфесійністю. На теренах краю проживають представники релігійних груп та національних меншин, що впливають на своєрідність його культурних тенденцій. У соціокультурному житті Поділля розлого представлена Римо-католицька Церква (РКЦ). У 1991 році її офіційні структури були відновлені в Україні Папою Іваном Павлом ІІ. Враховуючи історичний досвід перебування представників римо-католицьких громад на Поділлі, які довго були під тиском російської великодержавної та комуністичної ідеології, історія РКЦ на Поділлі досить часто супроводжувалася трагічними подіями гоніння на її представників, які в умовах опору тоталітарним системам змогли зберегти не лише вірність вірі, але й в міру своїх можливостей сприяли культурному розвитку краю. Тривалий період утисків усіх інститутів РКЦ почався від часів переходу подільських земель до складу Російської імперії у 1793 р. Спочатку за наказом Катерини ІІ було відібрано багато монастирських маєтків, що були основним джерелом фінансування чернечих згромаджень та монастирських навчальних закладів, а згодом (імператорським наказом від 27 серпня 1795 р.) Катерина ІІ самовільно скасувала Кам'янець-Подільську дієцезію, замість якої було встановлено Летичівську дієцезію.

Питання окремих аспектів історичної долі РКЦ на Поділлі в окремі періоди ХІХ – початку ХХ століття представлені у дослідженнях Х.Геровської [14], Л.Застовта [9], Р.Кшиштофа [16], Т.Скальського [18], Д.Бовуа [1-3], Е.Зваричука [5], О.Кошеля [6], В. Нестеренка [7], В. Осадчого [8] та ін. Окремо виділяємо ґрунтовну працю одного з перших дослідників римського католицизму на Поділлі М.Симашкевича, який, хоча й з позицій православного священика, все ж аналізує наслідки тривалого перебування РКЦ у різні історичні періоди на теренах краю [11]. Проте більшість дослідників не зосереджує свою увагу на відтворенні картини освітньої діяльності римо-католицьких громад, лише побічно торкаючись її проблем. Спираючись на наявні джерела, автори статті ставлять за мету розкрити роль освітніх закладів у збереженні традицій Римо-католицької Церкви на Поділлі за часів знаходження його земель у межах Російської імперії.

Імператорський наказ Катерини ІІ про скасування Кам'янець-Подільської дієцезії не був затверджений Апостольською Столицею, а її наступник – імператор Павло І, – наказом від

1798 р. заново її воскресив [11, с. 291]. Розпочався нетривалий період вільного розвитку римокатолицького шкільництва на Поділлі, у результаті чого на деякий час відкрилися католицькі школи у Кам'янці-Подільському, Кременці, Вінниці. Проте тепер перед дирекціями шкіл постала мовна проблема: у російських реорганізаційних проектах наголошувалося на необхідності обов'язкового впровадження у кожній школі, у першому і другому класах, російського письма і читання. Школи, які перебували під опікою чернечих орденів, змушені були погодитися на вивчення російської мови. Та з приходом до влади у 1801 р. царя Олександра I ці процеси були призупинені [19, с. 44]. До 1803 року на Поділлі ще продовжували працювати єзуїтські школи у Вінниці та Кам'янці, базиліанська школа у Барі і школа в Немирові, заснована Вінцентієм Потоцьким. На їх утримання збирались добровільні внески дворян [9, с. 230]. У перші роки правління Олександра I ситуація у сфері освіти не змінювалась, проте у 1801-1803 рр. було створено неофіційний Таємний комітет, який вже у 1802-1803 рр. проголосив реформу освіти. Реформа охоплювала всі рівні навчання - від університетів, через гімназії і повітові школи, до парафіяльних шкіл [19, с. 46]. Загалом, за часів царювання Олександра I католицизм підтримувалося і на Поділлі функціонувало більше 20 костьолів.

Урядом Олександра I приймалися особливі і спеціальні заходи для піднесення польської народності і встановлення політичної самостійності Польщі, пов'язані із підтримкою римокатолицизму як провідної релігії польського населення. Ці заходи головним чином здійснювалися для піднесення і оживлення місцевої освіти дітей і молоді в польському дусі. Головними провідниками цього були князі Адам Чарторизький і Тадей Чацький, яким ще Катерина II, по своїй милості, повернула маєтки і владу. Тадей Чацький був призначений «головним візитарем» училищ Київської, Волинської і Подільської губернії. До справи народної освіти в польському дусі Чацький хотів залучити як місцеве дворянство, так і католицьке і уніатське духовенство, особливо василіан [9, с. 229].

На з'їзді духовенства дієцезії 3 березня 1804 р. ченці дали обіцянку зайнятися вихованням молоді і виявили бажання створити приходські (парафіяльні) школи при монастирях. Домініканки зобов'язались утримувати школи в Летичеві, Тиврові, Тульчині, Сокольці, Солобківцях і Шарівці. Такий же обов'язок взяла на себе браїлівська кармеліти, ярмолинецькі і яновські бернардини. Т. Чацький написав проект для парафіяльних шкіл, який був затверджений керівництвом 31 серпня 1807 р. Всі парафіяльні школи, як в містах, так і в селах, були віддані в розпорядження поміщиків, кожен з яких мав право створити школи у своїх маєтках. Російське керівництво, на прохання Т. Чацького, призначило нагороди тим особам католицького духовенства, які відкриють школи при своїх парафіях. Зобов'язання духовенства і поміщиків у більшій мірі не були виконані: школи тоді майже не були засновані, духовенство відмовлялося сплачувати десятину або ж платило її з великим запізненням. Із ченців тільки летичівські домініканки і ярмолинецькі бернардини заснували при своїх монастирях школи, а інші відмовилися від своїх обіцянок [9, с. 230].

До початку тридцятих років XIX ст. освітня діяльність РКЦ на подільських землях була досить активною. У 10-40-х роках XIX ст. при владі у Кам'янецькій дієцезії був єпископ Франциск Мацькевич, який вільно володів латинською мовою і був знаним поборником розбудови католицької освіти, насамперед – парафіяльних шкіл. Ще при вступі Ф. Мацькевича на престол почалось зібрання доходів зі всіх плебаній на відкриття нових парафіяльних шкіл. У серпні 1811 р. єпископ Франциск Мацькевич склав новий устав парафіяльних шкіл, в якому встановив правила нагляду настоятелів за ними, визначив обов'язки вчителів та навчальні програми [11, с. 417-418]. Їх основу складали катехизм, читання і писання польською і російською мовами, арифметика, правила етикету і гречної поведінки, історія Старого і Нового Заповітів. До навчальних дисциплін входила й латинська мова, знання якої повинно було надати можливість школярам розуміти костьольну службу. Згідно уставу, керівництво парафіяльними школами здійснював сам єпископ через деканів і приходське духовенство. По закінченні кожного півріччя духовенство рапортувало про стан шкіл деканам, а декани – єпископу. Настоятель або фундатор школи повинен був мати певну матеріальну базу, за допомогою якої, передусім, потрібно було забезпечити утримання вчителя і шкільних приміщень. Він приймав учителя на роботу і видавав йому заробітну плату, спостерігав за його викладанням, у випадку невідповідності вимогам мав право звільнити його.

Проте духовенство не дуже поспішало виконувати приписи Мацькевича. Саме тому в 1817 р. єпископ зібрав усе подільське духовенство в Кам'янці і наказав кожному настоятелю створити і започаткувати при кожному парафіяльному костьолі власну школу. Таким чином, головним завданням парафіяльної освіти був релігійний розвиток учнівської молоді. Зразковими вважалися школи у Городку, Сатанові та Зінькові.

Очолювали навіть світські школи в Подолії священики і піари. Серед них виділявся директор подільських шкіл Тар Михайло Мацієвський. У 1814 р. він був викликаний до Вінниці і

заснував тут подільську гімназію, при якій став директором. Мацієвський привіз із собою чотирьох піарів, які займалися вихованням молоді під його керівництвом.

Незважаючи на велику увагу єпископа Мацькевича до розбудови освітянської справи, кількість нових навчальних закладів зростала дуже повільно. У 1822 р. всіх шкіл у Кам'янецькій дієцезії було лише 44, де навчалось менше тисячі учнів [11, с. 419-420].

Після 1813 р. освітянська діяльність РКЦ була підпорядкована не Міністерству народної освіти, а Департаменту Духовних Справ Інших Віросповідань Міністерства внутрішніх справ [19, с. 311]. Цей Департамент наказом від 25 липня/6 серпня 1832 р. (№5518) ліквідував мережу римо-католицьких парафіяльних шкіл у Волинській і Подільській губерніях, позбавивши вірян не лише можливості навчатись, але й проходити курс катехизації. При православних церквах на території Подільської губернії було створено низку нових шкіл [19, с. 313]. У 1836 р. Департаменту Духовних Справ Інших Віросповідань Міністерства внутрішніх справ було підпорядковано 6 світських шкіл при чоловічих римо-католицьких монастирях (863 учні) і 21 парафіяльну школу (443 учні). При римо-католицьких жіночих монастирях функціонували в 1836 р. 32 школи з 1171 учнем [19 с. 312]. У 1836 було ще 77 шкіл (середніх і парафіяльних) греко- і римо-католицьких, в яких навчалось 3790 учнів і учениць.

Діяльність РКЦ на теренах Поділля поступово обмежувалась і з економічної сторони: наказ 1811 року про продаж дворянам старостинських земель позбавив можливості брати з старостинських маєтків десятину, права вільного помолу та вільної рубки дерев у лісах, а у наказі 1825 року зазначалось, що десятинний збір на користь римо-католицьких храмів слід залишити, проте у тих місцях, де знаходяться прихожани православного сповідання, виділяти десятину на користь Православної Церкви. Далі уряд заборонив католицьким монастирям (1830) та костьолам (1836) використовувати православних як прислугу. Незважаючи на всі ці заходи, Римо-католицька Церква до 30-х років XIX ст. зберегла свої позиції на Поділлі. Напередодні повстання функціонувало близько 130 костьолів і 30 монастирів. Таким чином, інститути РКЦ, хоча й з труднощами, але продовжували розвиватися на теренах краю.

Активна освітня діяльність духовенства і парафіян РКЦ не влаштувала царський уряд. Поштовхом для більш рішучої протидії царизму інститутам РКЦ стало польське повстання 1830-1831-х років, в якому брали участь її представники. Дотримуючись вимог історичної справедливості, слід констатувати, що їх дії не завжди були гуманними: представники католицизму обкрадали хати православних священиків, паплюжили церковні образи, топтали ногами церковні реквізити. Внаслідок цього на Поділлі було закрито багато монастирів та костьолів. Уряд залишив 92 костьоли та 69 каплиць, 3 чоловічих та 3 жіночих монастирів, в яких нараховувалося відповідно 48 та 27 монахів та монахинь [17, с. 8]. Конфісковуючи майно, маєтки, цінності у повстанців в державну скарбницю, царизм, водночас, роздавав відібране російським поміщикам та Православній Церкві, зміцнюючи їх економічні позиції на Правобережній Україні.

Католицьке духовенство, що підтримувало польське повстання, становило загрозу для російського царизму. Тому боротьба з польськими повстанцями часто отримувала вигляд боротьби з католицизмом. Так, у 1840 році Д.Г. Бібіков, головний натхненник царської політики у галузі придушення польськості на Україні, піднімає «справу про переслідування кармелітами кріпаків-православних, аби отримати змогу конфіскувати всі церковні маєтності. Світську могутність католицької церкви знищено» [3, с. 388]. Як зазначає Д.Бовуа, значну кількість католиків завдяки новій маніпуляції масами *a la russe* 130 тис. було вилучено зі сфери польського впливу і примусово приєднано до православної церкви [3, с.388]. Цим французький дослідник акцентує увагу на тому, що у боротьбу з проявами польського патріотизму була залучена православна церква.

З 1842 року царський уряд остаточно поставив РКЦ в економічну залежність, забираючи фондушеві маєтки та призначивши ксьондзам утримання, роблячи їх залежними від своєї платні.

Після сумнозвісного наказу 1832 р. деякі римо-католицькі парафіяльні школи переходять на нелегальну діяльність. Зазвичай очолюють та вчителюють у підпільних школах представники декласованої польської шляхти (одновірці), що під тиском царського уряду та за допомогою польських магнатів були виключені з рядів шляхтичів. Слід також додати, що рішенням Міністерства народної освіти від 1841 року одновірці втратили можливість одержати освіту і поступити на цивільну службу. Таким чином, культурна стерилізація цілої групи населення стала найстрашнішим результатом акції російського царату. Тому особлива роль покладалася на підпільні школи, що стали єдиною базою як для національно-патріотичного, так і релігійного виховання. Так, у містечку Янів у Літинському повіті працювала підпільна школа поляка Станіслава Холоневського, в якій навчалось семеро дітей місцевих жителів. Викладачем релігії був селянин Олександр Безгула, а пані Шавурська з Вінниці навчала польської мови [15, с. 210-211]. У 1844 р. було відкрито дві нелегальні школи в Ольгопільському повіті та школу у селі

Тростяни Ямпільського повіту. У цих школах, кількість учнів яких складала від 6 до 12 чоловік, вчителювали місцеві священики, органісти, просто письменні люди. Відомо, що у Тростянах Ямпільського повіту шляхтич Вергілій Ліпницький навчав дітей читати і писати польською мовою, грати на різних музичних інструментах [19, с. 328].

Маніфестом Олександра II від 26 серпня 1856 року оголошувалась амністія деяким політичним злочинцям, зокрема – учасникам польського повстання. Цей політичний крок з боку імператора був розцінений поляками як пом'якшення політичних репресій, що давало можливість більш відкрито акумулювати сили для нового повстання. Питання про збирання коштів для повстання було винесено на обговорення дворянського зібрання Подільської губернії. Під приводом допомоги уряду в реалізації маніфесту обговорювався план грошових зборів для повстання.

1858 року дворяни Подільської губернії отримали дозвіл на збір коштів для політичних злочинців, що повертаються по всемілостивішому прощенню із Сибіру на батьківщину. У кожному повіті були створені спеціальні представництва для збору пожертв з концертів, театральних вистав, лотерей тощо. У такий спосіб налагоджувалися зв'язки організаторів повстання з населенням губернії, поліпшувалася матеріальна база повстанців. Польська молодь почала носити національні костюми. Набули популярності перстні із зображенням польського одноголового орла на червоному полі та написом «Хай живе Польша» [19, с. 423]. Священики РКЦ та її віряни, підтримуючи ще нелегальні школи, окрім катехизації та початкової освіти, сприяли піднесенню національної свідомості поляків.

У 1861 році в місті Ямполі та в селі Томашівка Ямпільського повіту виникли таємні школи для польських дітей. До Ямполь з Києва був направлений учитель Константин Войцех, який намагався спрямувати навчальний процес у демократичне русло. Проте консервативно налаштовані місцеві поміщики виступили проти, вимагаючи для своїх дітей традиційної шляхетської освіти [19, с. 428]. Згодом такі школи відкриваються у Томашполі, Печорі, Гранові та інших населених пунктах Поділля.

Діяльність католицьких нелегальних шкіл на межі 50-60-х років XIX ст. набула масового розмаху, що змусило російське самодержавство до спеціальних слідчих дій з їх викриття. Так, у листопаді 1860 р. було виявлено школу у містечку Ладижин Гайсинського повіту. Вона діяла в інтернаті при католицькому костьолі. 39 учнів таємної парафіяльної школи походили із родин шляхти і керівництва навколишніх сіл. Кс. Томіцький і мешканець м. Брацлав Давидовський керували школою і навчали учнів мов (польській та російській), арифметиці і катехизму.

Підпільна школа діяла у монастирі Сестер Милосердя в містечку Теплик. Її керівником був граф Олександр Потоцький, а викладачем – 16-річна черниця Марія Ярошинська, яка навчала сімох дітей з католицьких родин польській і російській мові. Для дівчаток влаштовували уроки рукоділля. Ця ж черниця навчала також 12 дітей із селянських родин у містечку Городок Гайсинського повіту, намісником в якому був її брат Чеслав Ярошинський. Нелегальну школу було виявлено також у католицькому костьолі (колишньому капуцинському монастирі) у містечку Куна Гайсинського повіту, де кс. Хмільевський навчав дітей польської мови, латині і міністратурі при вівтарі [19, с. 336].

У зв'язку з тим, що школи РКЦ на Поділлі складали гідну конкуренцію російській системі освіти та своєю діяльністю гальмували процес русифікації автохтонного населення краю, самодержавство прагнуло усіма способами не допустити їх розвиток. Для того, щоб не викликати серйозного обурення серед католиків, які становили значну частку населення Поділля, було офіційно дозволено відновити діяльність парафіяльних шкіл, проте навчатися у них мали право тільки учні католицького віросповідання. Православній молоді навчання у цих школах було заборонено, а католики українського походження повинні були навчатись виключно російською мовою. Навчальні програми відновлених шкіл склалися з наступних дисциплін: релігія, катехизм, читання, письмо, основи польської граматики, основи арифметики, історія Речі Посполитої, історія Росії, російська мова, церковний спів [19, с. 341].

Проте відновлена діяльність парафіяльних шкіл РКЦ на Поділлі була знову зупинена у 1864 р. Внаслідок січневого повстання 1864 р., вийшов імператорський указ Олександра II від 5 червня 1866 р. про скасування Кам'янець-Подільської дієцезії, яка була приєднана до Луцько-Житомирського єпископства. Цим було завдано тяжкого удару усім інститутам РКЦ на Поділлі, діяльність яких поступово занепадала. До 1918 року Луцько-Житомирська дієцезія об'єднувала Луцьке, Житомирське й Кам'янецьке єпископства. Таким чином, російське самодержавство здійснило низку заходів щодо закриття на Поділлі багатьох римо-католицьких парафій, костьолів і храмів.

Прикладом організації освітньої діяльності РКЦ на Поділлі може слугувати історія парафіяльної школи села Фельштин Проскурівського деканату Подільської губернії, яка була відкрита у 1753 р. за ініціативи і на кошти Мар'яна Граб'янчика з роду Калиновських [13, с. 26]. Архівні джерела не зберегли жодної інформації про інтелектуальний рівень першого вчителя

фельштинської школи, проте, виходячи з потреб загальної дидактичної ситуації XVIII ст. , вчитель повинен був мати вищу освіту, ступінь бакалавра та належати до стану католицького духовенства. Безпосередній нагляд над вчителем здійснював місцевий настоятель, котрий в сільському середовищі мав право вибирати кандидата на цю посаду. У міському середовищі йому належало право затвердження кандидата, представленого міським магістратом. Однак функцію вчителя могли виконувати й інші особи, наприклад, церковні органісти або кантори [13, с. 109].

Навчання у фельштинській парафіяльній школі полягало в оволодінні учнями навичками читання і письма польською і латинською мовами. Учні вчилися катехизму, моральних наук, пов'язаних з правилами християнського життя, географії та арифметики [13, с. 57]. Окрім цього учні вивчали костьольний спів, характерні молитви, так звані «Godzinki», коронки та різні релігійні пісні. Парафіяльної школи Православної Церкви не існувало в межах фельштинської римо-католицької парафії в XVI-XVIII ст. [12, с. 850].

Аналізуючи національне та соціальне походження учнів цієї парафії у XIX ст. , можна прийти до висновку, що їх переважна кількість – поляки римо-католицького віросповідання. Учні належали до найнижчого суспільного стану – селян-землеробів. І лише деякі з них мали шляхетське походження.

Як свідчить генеральний опис 1822 р., парафіяльна школа утримувалася при парафіяльному костьолі з договору між духовенством цієї парафії і світською владою. Таке рішення було прийняте у 1811 р. В описі зазначено, що учнями католицьких шкіл були парафіяни або приїжджі шляхетського стану і римо-католицького віросповідання. У 1822 р. вчителем фельштинської школи був Войцех Доманський. У 1822 р. в цій школі вчилось 15 учнів. Навчання тривало два роки. У 1825 р. число учнів складало 20, у 1826 р. – 18, а в 1827 р. – 16 школярів віком від 8-ми до 15-ти років. Після закінчення парафіяльної школи її випускники вступали на подальше навчання до повітових шкіл. Проте більшість з них не мала можливості вчитися далі [13, с. 70-89].

На початку 30-х років XIX століття, коли трапилися кардинальні зміни в житті парафіяльних шкіл, влада воліла, щоб функціонували школи православного, а не іншого віросповідання. Тому з 30-х по 60-ті роки XIX ст. школа не згадується в генеральних описах фельштинської парафії. Це дозволяє припустити, що у зазначений період школа була закрита або діяла нелегально. Вона була відновлена лише у 1861 р., але її функціонування було коротке – до 1864 р., коли наново розпочався процес ліквідації парафіяльного шкільництва в кам'янецькому єпископстві. В 70-90-х роках XIX ст. знову повставали нелегальні школи, котрі в певній мірі відродилися після 1905 р. [19, с. 341].

У підсумку розкриття ролі римо-католицьких шкіл у розвитку освіти на Поділлі та порівнюючи функціонування шкільництва при католицьких парафіях з парафіями не католицькими, можна констатувати, що православні недільні або церковно-приходські школи на зразок латинських виникають лише в другій половині XIX ст. Наприклад, у Проскурівському повіті в с. Райківцях церковно-приходську школу було відкрито лише у 1883 р., у с. Розсома – у 1886 р., а в с. Климівці – у 1895 р. [12, с.849]. У самому Проскурві у 1901 р. було народне училище [18, с. 888]. У 1900 р. таких шкіл на Поділлі було 2045 і навчалось у них 95583 учні. Проте зазначеної кількості шкіл не вистачало для всіх дітей шкільного віку. Лише в 1909-12 рр. було розроблено план загальної початкової освіти, розрахований на 10 років [12, с.865]. Таким чином, незважаючи на ширшу, аніж у РКЦ, мережу православних освітянських закладів на Поділлі, римо-католицькі парафіяльні школи мали суттєвий вплив на формування свідомості, піднесення культурного та інтелектуального рівня населення краю. Освітня діяльність РКЦ на теренах краю у XIX – на початку XX століття змогла забезпечити такий склад віруючих, що змогли чинити опір антикатолицькій політиці царату. «Паства РКЦ відзначалася високим ступенем релігійності, згуртованості навколо костьолів, дисциплінованості, відданості своїм духовним наставникам» [10, с. 316]. Найчастіше головну роль в освітній діяльності відігравали саме священики, які керували освітніми і харитативними організаціями, зокрема й нелегальними школами. В умовах духовного опору російському царизму саме їх освітня діяльність демонструє спробу місцевого населення зберегти свою релігійну і національну самобутність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Бовуа, Д. Битва за землю в Україні, 1863–1914 : поляки в соціоетнічних конфліктах / Даніель Бовуа ; пер. з фр. З. Борисюк. – К.: Критика, 1998. – 334 с.
- 2.Бовуа, Д. Російська влада та польська шляхта в Україні (1793–1830) / Даніель Бовуа ; пер. з фр. З. Борисюк. – Львів: Кальварія, 2007. – 296 с.
- 3.Бовуа, Д. Шляхтич, кріпак і ревізор : Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863) / Д. Бовуа ; пер. з фр. З. Борисюк. – К. : Інтел, 1996. – 415 с.

4. Гульдман, В.К. Справочная книжка Подольской губернии и Каменец-Подольской / В.К. Гульдман. – Каменец-Подольский: Тип. Губерн. правления, 1888. – 654 с.
5. Зваричук, Е.О. Римо-католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст. : економічний, суспільний та культурний аспекти : автореф. дис. ...канд. іст. наук : 7.00.01 / Е.О. Зваричук. – Чернівці, 2005. – 16 с.
6. Кошель, О. М. Краєзнавство, історія й культура Поділля у діяльності представників православної та римо- католицької конфесій XIX- початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О.М. Кошель ; Чернівець. держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 1999. – 20 с.
7. Нестеренко, В. Римсько-католицькі товариства та організації на Поділлі наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. / Валерій Нестеренко // Історія релігій в Україні : наук. щоріч. – Кн.І. – Львів : Логос, 2004. – С. 395-400.
8. Осадчий, В. Католицька Церква в Україні : іст. нарис. – Люблін; Луцьк, 2001. – 112 с.
9. Подолия: ист. описание / с высочайшего соизволения изд. при м-ве внутрен. дел П.Н. Батюшковым. – СПб. : Тип Т-ва «Общественная польза», 1891. – 264 с.
10. Рубльова, Н.С. Ліквідація в Україні ієрархії Римо-католицької церкви (кінець 1917–1937 рр.) / Н.С. Рубльова // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – №2/4. – С. 313-330.
11. Симашкевич, М. Римское католичество и его иерархия в Подолии / М. Симашкевич. – Каменець-Подол. : Тип. Подол. Губерн. упр., 1872. – 600 с.
12. Сицинский, Е. Приходы и церкви Подольской епархии. – Каменець-Подольськ, 1901. – Т. 9. – 1050 с.
13. Яцков, Д. Фельштинська парафія на протязі свого чотирьохсотлітнього існування 1596-1990 / Д. Яцков. – Городок, 1998. – 136 с.
14. Gierowska, H. Rzymskokatolicka diecezja kamienieckopodolska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Organizacje monastyczne / Helena Gierowska // Історія релігій в Україні : наук. щоріч. – Кн.І. – Львів: Логос, 2007. – С. 289-299.
15. Giżycki, J. M. Wiadomości o dominikanach prowincji Litewskiej. / zebrał Wołyniak. – Kraków : Nakładem OO. Dominikanów, 1917. – 323 s.
16. Krzysztof, Rafał Prokop. Biskupi Kamienieccy od średniowiecza do współczesności. «Wołanie z Wołynia» / Krzysztof, Rafał Prokop. – Biały Dunajec ; Ostróg, 2007. – 402 s.
17. Paliwoda, L. Kamieniecko-Podolska diecezja / L. Paliwoda. – Wrocław, 1994. – 276 s.
18. Skalski, T. ks. Terror i cierpienie: Kościół katolicki na Ukrainie, 1900–1932 : Wspomnienia / T. Skalski. – Lublin ; Rzym ; Lwów, 1995. – 448 s.
19. Zasztowt, L. Kresy 1832-1864 : Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej / L. Zasztowt. – Warszawa, 1997. – 544 s.

Светлана Искра

Винницький обласний гуманітарно-педагогічний коледж,
кандидат искусствоведения, заведующая кафедры теории и методики музыкального
воспитания (Украина)

Елена Верещагина-Белявская.

Винницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
кандидат искусствоведения, доцент (Украина)

**Образовательная деятельность Римско-католической церкви на Подолье
в условиях сопротивления русскому царизму в XIX - начале XX века**

Аннотація. В результаті аналізу результатів функціонування католицьких навчальних закладів на Подольє в XIX - початку XX століття, автори статті розкривають роль освітніх установ в збереженні традицій Римско-католицької Церкви в країні в часи перебування її земель в межах Російської імперії. В статті також розкрито роль окремих осіб (в частині єпископа Франциска Мацькевича, князів Адама Черторижського і Тадея Чацького) в організації дозволених царським урядом приходських шкіл і нелегальних шкіл. Охарактеризовано специфіку діяльності католицьких освітніх установ в зазначений період.

Ключевые слова: Римско-католическая Церковь, Каменец-Подольская епархия, Российская империя, польские восстания, приходские школы, нелегальные католические школы.

ABSTRACT

Svitlana Iskra,

art critic candidate,

Vinnitsia Regional Humanitarian Pedagogical college (Ukraine)

Olena Vereshchahina-Biliavska,

art critic candidate, docent

Vinnitsia State Pedagogical University after Muhailo Kotsiubynskiyi (Ukraine)

Educational activity of Rome-Catholic church in Podillia in conditions of resistance against Russian tsaryzm in XIX and the beginning of the XX century.

After analyzing the results of functioning of Catholic educational establishments in Podillia in XIX and the beginning of the XX century, the authors of the article revealed the role of educational establishments in keeping the traditions of Rome-Catholic church on the territory of the region during occupation of the Russian Empire. The article also shows the role of some personalities in foundation of legal parish schools and illegal schools and characterizes the specificity of their activity in the mentioned period.

The article determines the role of bishop Franciscus Matskevych, princes Adam Tchartoryzkyi and Tadei Tchatskyi in foundation and development of Catholic educational establishments. It also characterizes educational programs that ran in Catholic schools.

It reviews the influence of Polish rebellions on the development of Catholic schools. Catholic clergy that supported Polish rebellions became the threat for Russian tsaryzm. That's why the fight against Polish rebels often looked like the fight against Catholicism. Illegal schools worked in such conditions actively. The teachers there were priests, nuns and ordinary educated Catholics.

As an example of Catholic school activity the authors observe history of parochial school in the village Felshtyn of Proskuriv district Podilsk province, the authors analyze social and national background of pupils.

As a result of studying the role of Rome-Catholic schools in educational development in Podillia we can state that educational establishments of Rome Catholic church had a great influence on conscience formation, the rise of cultural and intellectual level of country's population.

During the oppression to Russian tsaryzm just their educational activity demonstrated the attempt of local population to preserve their religious and national originality.

Key words: Rome-Catholic church, Kamianets-Podilsk diocese, Russian empire, Polish rebellions, parish schools, illegal Catholic schools.

REFERENCES:

1. Bovua, D. Bytva za zemliu v Ukraini, 1863–1914 : poliaky v sotsioetnich. konfliktakh / Daniel Bovua ; per. z fr. Z. Borysiuk. – K.: Krytyka, 1998. – 334 s.
2. Bovua, D. Rosiiska vlada ta polska shliakhta v Ukraini (1793–1830) / Daniel Bovua ; per. z fr. Z. Borysiuk. – Lviv: Kaalvariia, 2007. – 296 s.
3. Bovua, D. Shliakhtych, kripak i revizor : Polska shliakhta mizh tsaryzmom ta ukrainskymy masamy (1831-1863) / D. Bovua ; per. Z fr. Z. Borysiuk. – K. : Intel, 1996. – 415 s.
4. Huldman, V.K. Spravochnaia knyzhka Podolskoi hubernyy y Kamenets-Podolskoi / V.K. Hulman. – Kamenets-Podol.: Typ. Hubern. pravlenyia, 1888. – 654 s.
5. Zvarychuk, E.O. Rymo-katolytska tserkva na Podilli kintsia XVIII – pochatku KhKh st. : ekonomichni, suspilnyi ta kulturnyi aspekty : avtoref. dys. ...kand. ist. nauk : 7.00.01 / E.O. Zvarychuk. – Chernivtsi, 2005. – 16 s.
6. Koshel, O. M. Kraieznavstvo, istoriia y kultura Podillia u diialnosti predstavnykiv pravoslavnoi ta rymo- katolytskoi konfesii KhKh- pochatku KhKh st. : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / O.M. Koshel ; Chernivets. derzh. un-t im. Yurii Fedkoviycha. – Chernivtsi, 1999. – 20 s.
7. Nesterenko, V. Rymko-katolytski tovarystva ta orhanizatsii na Podilli naprykintsi KhKh st. – na pochatku KhKh st. / Valerii Nesterenko // Istoriiia relihii v Ukraini : nauk. shchorich. Kn.I. – Lviv «Lohos», 2004. – S. 395-400.
8. Osadchyi, V. Katolytska Tserkva v Ukraini : ist. narys. – Liublin ; Lutsk, 2001. – 112 s.
9. Podolyia : yst. opysanye / s vysochaisheho soyzvolenyia yzd. pry m-ve vnuten. del P.N. Batiushkovym. – SPb. : Typ T-va «Obshchestvennaia polza», 1891. – 264. s.
10. Rubljova, N.S. Likvidacija v Ukraini ijerarkhiji Rymo-katolytskoi cerkvy (kinej 1917–1937 rr.) / N.S. Rubljova // Z arkhiviv VUCH-KhPU-NKVD-KGhB. – 2000. – № 2/4.– S. 313-330.
11. Symashkevych, M. Rymkoe katolychestvo y eho yerarkhyia v Podolyy / M. Symashkevych. – Kamenets-Podol. : Typ. Podol. Hubern. upr., 1872. – 600 s.

12. J Sycynskij, E. Prykходы y cerkvy Podoljskoj eparkhyu. – Kamenesъ-Podoljskъ, 1901. – Т. 9. – 1050 s.
13. Yackov, D. Feljshtynsja parafija na protjazi svogho chotyryjokhsotlitnjogho isnuvannja 1596-1990 / D. Jackov. – Ghorodok, 1998. – 136 s.
14. Gierowska, H. Rzymskokatolicka diecezja kamienieckopodolska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Organizacje monastyczne / Helena Gierowska // Історія релігій в Україні : наук. щоріч. Кн.І. – Львів «Логос», 2007. – С. 289-299.
15. Giżycki, J. M. Wiadomości o dominikanach prowincji Litewskiej. / zebrał Wołyniak. – Kraków : Nakładem OO. Dominikanów, 1917. – 323 s.
16. Krzysztof, Rafał Prokop. Biskupi Kamienieccy od średniowiecza do współczesności. «Wołanie z Wołynia» / Krzysztof, Rafał Prokop. – Biały Dunajec ; Ostróg, 2007. – 402 s.
17. Paliwoda, L. Kamieniecko-Podolska diecezja / L. Paliwoda. – Wrocław, 1994. – 276 s.
18. Skalski, T. ks. Terror i cierpienie: Kościół katolicki na Ukrainie, 1900–1932 : Wspomnienia / T. Skalski. – Lublin ; Rzym ; Lwów, 1995. – 448 s.
19. Zasztowt, L. Kresy 1832-1864 : Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej / L. Zasztowt. – Warszawa, 1997. – 544 s.

Статтю подано до редколегії 10.01.2018 р.

УДК 929 Тимченко

Ольга Зубко

Вінницький національний аграрний університет,
кандидат історичних наук (Україна)

«Подольнин-увпіст» – Микола Олексійович Тимченко (1882-1956(?))

Анотація. Подана стаття містить інформацію про Миколу Олексійовича Тимченка (1882-1956(?)) – професора класичних мов Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923-1933 рр.), котрий також викладав впродовж всього 1917 року класичні мови у Вінницькому вчительському інституті.

Ключові слова: біографія, українська еміграція, міжвоєнна ЧСР, УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі, Наркомат внутрішніх справ, репресії.

Академічно, під біографією розуміють життя людини як сукупність її вчинків, подій, скерованості розуму та інтересів. Біографія також передбачає опис життя людини, з метою з'ясування історичних, національних і соціальних відмінностей, психологічного типу її особистості. Тому в сучасній (всесвітній та й українській) історіографії соціальної історії, «людина маленька» – один із найвагоміших об'єктів дослідження.

Маємо відзначити, що біографістика викладацького персоналу Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова (1923-1933 рр.) в Празі була започаткована значно раніше самого дослідження про власне навчальний заклад. Пояснюється все тим, що в цьому вузі працювало багато відомих українських громадсько-політичних діячів, як «центральнорадівців», так і «скоропадченків» з «директоріанцями». Як от: Дмитро Дорошенко [1], Софія Русова [2], Іван Горбачевський [3], Олександр Шульгин [4]. Згодом до справи долучилися «регіоналісти». Так з'явилися розвідки про «буковинця» Василя Сімовича – другого ректора Педагогічного інституту [5], кубанця Григорія Омельченка – доцента кафедри історії слов'янських літератур [6]. Зрозуміло, що серед галичан, волинян та кубанців, наддніпрянських українців було чи не найбільше. У когорті останніх, зокрема, було й п'ятеро «подольян». Їх біографії впродовж десяти років збирала вінницька дослідниця О. Зубко [7, 8, 9, 10], тому ця публікація фактично завершує «подільську біографістику» УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі.

У середовищі українського празького еміграційного осередку та серед вісімдесяти викладачів Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі професор Тимченко вважався справжнім «подольняном», хоча насправді етнографічно він був «киянином». Чому так сталося та чому так вважалося – спробуємо розібратися.

Микола Олексійович Тимченко народився 2 травня 1882 року в місті Києві в сім'ї колишнього полковника царської армії Олексія Тимченка. З 1880 року по 1896 рік старший Тимченко, хоча й проживав із сім'єю в центральному губерньському місті, частенько навідувався до Смілянської цукроварні (нині місто Сміла Черкаської області), яку заклав ще в 1820 році граф Олексій Олексійович Бобринський. Колишній полковник був акцизним чиновником саме цієї